

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

Stadsutveckling och gentrifieringsproblematik i områden med kulturhistorisk bebyggelse -Med Gårda som fallstudie

Olivia Halldin

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot bebyggelseantikvarisk verksamhet

2021, 180 hp

Grundnivå

2021:14

Stadsutveckling och gentrifieringsproblematik i områden med kulturhistorisk
bebyggelse

-Med Gårda som fallstudie

Olivia Halldin

Handledare: Henrik Ranby

Examensarbete 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program, 180 hp

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 786 4703
Tel +46 31 786 0000

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2021

By: Olivia Halldin
Mentor: Henrik Ranby

Uppsatsens titel på engelska: Urban development and gentrification challenges in areas with cultural built heritage.

ABSTRACT

Gårda is an area, east of the central part of Gothenburg. It is a district with an industrial background from the 19th century with factories and working-class homes from that era still standing today. The area has seen several changes to its environment over the years, especially office buildings have become a large and important part of Gårdas character and environment. This essay will study the phenomenon gentrification and study how Gårda fits in its description and theory. To be able to understand Gårda in a gentrification process three other gentrified areas will be studied and analyzed. These districts are: Old town in Stockholm, for being one of the earliest gentrified environments in Sweden. Second is East Kvillebäcken in Gothenburg, which was and small-scale industrial area and was torn down around 2007 to make space for a new and modern residential area. The last district is Haga in Gothenburg, a very classical case of gentrification where they wanted to tear down an old and run-down part of town but were met with lots of resistance from the residents who did not want to move. This information will then later be compared to Gårda and similarities and differences will be discussed. This essay will focus on the theory and process of gentrification and its effect on the surrounding environment. Also, what kind of background the process was based upon and how it came to be. The method will mostly be based on literature studies and qualitative interviews to gain different aspects and competences on the subject. Lastly the essay will discuss the different changes happening in and around Gårda and how that can come to affect the cultural values in the district.

Title in original language: Stadsutveckling och gentrifieringsproblematik i områden med kulturhistorisk bebyggelse. -Med Gårda som fallstudie.

Language of text: Swedish

Number of pages: 47

Keywords: Gentrification, urban development, cultural heritage.

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—21/14—SE

Förord

Denna uppsats är skriven som ett examensarbete för bebyggelseantikvariska programmet på 15 högskolepoäng, vid institutionen för Kulturvård på Göteborgs universitet. Uppsatsen är skriven under vårterminen 2021. Gentrifiering valdes som ämne på grund av att jag ville öka min förståelse för urbana processer, varför stadsdelar saneras och varför detta skapar så starka känslor och debatter. Gårda valdes som fallstudie då jag besökt ofta besökt området, förundras av dess unika miljö och undrat vad som kommer att hända med stadsdelen och dess kulturhistoriska bebyggelse.

Jag skulle vilja tacka min handledare, samt mina informanter för behjälpligt material, givande diskussioner och deras medverkan.

Innehållsförteckning

INLEDNING	11
BAKGRUND.....	11
FORSKNINGS OCH KUNSKAPSLÄGE.....	11
PROBLEMFÖRMULERINGAR OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	12
SYFTE.....	13
METOD.....	13
TEORETISK REFERENS RAM.....	15
GENTRIFIERING	16
BEGREPPETS UPPKOMST OCH DEFINITION.....	16
TVÅ HUVUDSPÅR INOM GENTRIFIERING.....	17
<i>Produktionsförklaringar</i>	17
<i>Konsumtionsförklaringar</i>	18
GENTRIFIERINGSPROCESSENS 4 STADIER.....	18
EXEMPEL PÅ GENTRIFIERADE STADSMILJÖER	20
GAMLA STAN, STOCKHOLM.....	20
ÖSTRA KVILLEBÄCKEN, GÖTEBORG.....	21
HAGA, GÖTEBORG.....	23
GEMENSAMMA NÄMNARE.....	25
RESULTAT.....	25
GÅRDA	26
HISTORIA.....	26
RIKSINTRESSE OCH KULTURMILJÖ.....	27
GÅRDA IDAG.....	27
PÅGÅENDE PLANER.....	28
<i>Evenemangsområdet</i>	28
<i>Ullevimotet</i>	29
<i>Gårdaskolan</i>	29
<i>Kvarteret Eken och Cedern</i>	30
GÅRDA I EN GENTRIFIERINGSPROCESS.....	31
KONSEKVENSER PÅ KULTURMILJÖN/ DISKUSSION	33
SAMMANFATTNING	37
KÄLLFÖRTECKNING	40
BILAGOR	43

Inledning

Bakgrund

Gårda är ett område öster om Göteborgs stadskärna som präglas av många olika verksamheter och bebyggelsemiljöer så som äldre industribyggnader, bostäder, kontorslokaler, replokaler, yrkesskolor och många fler. Området håller på att förändras i flera olika aspekter, exempel på pågående förändringar är: ett större byggnadsprojekt vid Ullevimotet, Gårdaskolan rivningshotades vilket startade stark debatt, två kvarter med kulturhistoriska landshövdingehus restaureras och ett större byggprojekt intill Gårda i form av ett evenemangsområde planeras.

Gårda är en arbetarstadsdel med anor från 1700-talet vars bebyggelse och invånare präglas av olika epoker. Kombinationen av den blandade bebyggelsen skapar en unik miljö där historien tydligt kan avläsas.¹ Rivningsplaner har hotat området sedan 1960-talet och detta har lett till medborgardebatter och engagemang från både befolkningen och myndigheter.²

Forsknings och kunskapsläge

Tidigare forskning om området Gårda har till stor del bestått av studentuppsatser och artiklar som har rört de rivningshotade och omdebatterade landshövdingehusen i södra Gårda. Hur medborgardebatten har påverkat stadsplaneringen har bland annat varit i fokus.³ Även hur en medborgarrörelse uppkommer och utvecklas med debatten om Södra Gårda som fallstudie.⁴ Gårdas framtid är i nuläget relativt ovisst med hur området kommer att påverkas, med skyskrapor som byggs i norra området och ett evenemangsområde som planeras intill.⁵ Liknande områden som tidigare har studerats inom stadsförnyelse och saneringsprojekt är Haga och Lindholmen – Slottsberget som under byggnadsvårdsåret 1975 skapade stor debatt kring den kulturhistoriska miljö som riskerade att försvinna.⁶

¹ Laurits. Intervju (2021).

² Thörn (2013). Sid 7.

³ Nilsson & Malm (2014).

⁴ Hammami & Uzer (2018). Sid 445

⁵ Göteborgs stad, Stadsledningskontoret (2018).

⁶ Lönnroth & Nyberg (2019).

Gentrifiering har det forskats om sedan begreppet myntades på 1960-talet och har varit i centrum för flera urbana forskardebatter.⁷ Fenomenet har sedan dess analyserats och utvecklats för att följa den urbana utvecklingen och involverat ett flertal olika forskare.

Gentrifieringsforskning har historiskt sett mest berört storstäder i USA och Storbritannien men det är viktigt att komma ihåg att detta är en process som sker världen runt.⁸

Framstående i fältet är bland andra geografen Neil Smith som myntat begreppet ”rent gap” (räntegap) som kommer att beskrivas senare i uppsatsen. Smith argumenterade bland annat för att särskilja gentrifiering, som enligt honom innebär restaurering av äldre bebyggelse, och urban omvandling som innebär nybyggnationer.⁹

Tidigare forskning har till stor del fokuserat på gentrifieringens påverkan på människor och ekonomi med undantag för Holmberg¹⁰ och Ranby¹¹, denna uppsats kommer att fokusera på bebyggelsemiljöer, framför allt deras kulturhistoriska kvalitéer.

Problemformuleringar och frågeställningar

Gårda har kommit att bli ett område med stora variationer i bebyggelse och miljö, från 1800-talets fabriksområden till toppmoderna skyskrapor. Uppsatsen kommer att undersöka vilka sorts förändringar Gårda står inför och om en gentrifieringsprocess har påverkat stadsdelen. Gårda har idag flertal kulturhistoriska värden som i en eventuell gentrifieringsprocess samt fortsatt exploatering av området riskerar att förvanskas. Utveckling av området begränsas idag även av förlegade detaljplaner och påverkan från den närliggande motorvägen.

1. Vad för bakgrund utgör grunden för en gentrifieringsprocess av kulturhistoriska stadsmiljöer?
2. Har Gårda gentrifieras?
3. Vilka konsekvenser har en gentrifieringsprocess haft på den kulturhistoriska bebyggelsemiljön?

⁷ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 14.

⁸ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 13.

⁹ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 52.

¹⁰ Holmberg (2006).

¹¹ Ranby (2015).

Syfte

I denna uppsats så söker jag att undersöka hur en gentrifieringsprocess kan arta sig i olika kulturhistoriska stadsmiljöer. Uppsatsen kommer att redogöra vilka förutsättningar gentrifieringsprocessen har haft i respektive område och hur processen har gått till. Detta resultat kommer sedan att jämföras med de planer och utveckling som idag sker i Gårda för att se om vilka likheter och skillnader som finns, och hur dessa förändringar kan komma att påverka Gårda och dess kulturhistoriska värden.

Metod

Fallstudier

Som metod för denna uppsats så kommer respektive område att undersökas genom litteratur samt artiklar för att se vilka bestämmelser som existerar för miljön och hur gentrifieringsprocessen har sett ut. Första området är Haga i Göteborg där området har gått från att vara en förstad för arbetarklassen, ett saneringsprojekt, till ett av Göteborgs mest besökta turistområden med shoppinggata. Liknande Gårda så har Haga stått i centrum för en stark debatt kring stadsutveckling med stor närvaro av de invånarna.¹² Det andra området som kommer att undersökas är Kvillebäcken som sanerades från sin tidigare industrimiljö och omvandlades till ett centralt och modernt bostadsområde.¹³ Och till sist Gamla stan i Stockholm, en stadsdel med medeltida anor som är ett tidigt exempel på en gentrifieringsprocess. Dessa exempelmiljöer har valts för att kunna representera olika perspektiv, klassisk gentrifieringsprocess, gentrifiering av arbetarområde, samt gentrifiering av ett industriområde. Genom att studera dessa områdens gentrifieringar samt Clays 4-stegsmodell¹⁴ kommer Gårda att analyseras och diskuteras för att se vart i processen Gårda befinner sig, samt hur stadsdelens framtid kan komma att se ut.

¹² Thörn (2013). Sid 12.

¹³ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 157.

¹⁴ Lees, Slater & Wyly (2007). Sid 32.

I Gamla stan avgränsas denna studie till Kvarteret Perseus på grund att ett överflöd av material. Detta kvarter är typiskt för Gamla stans bebyggelse och områdesutveckling och kan därför utgöra en godtagbar representant för stadsdelen.

Intervjuer

Kvalitativ information har samlats in i form av intervjuer med informanter av olika kompetenser och perspektiv: Viveca Risberg, projektledare för program för Gårda, samt har även varit med och skrivit kulturmiljöunderlag för Gårda. Filip Laurits, boende i Gårda, medlem i Gårda Boendeförening samt grundare till föreningen Fasad. Samt Henrik Levin, avdelningschef för stadsplanering på stadsledningskontoret. Även en informant som är verksam i Gårdaskolan har intervjuats under ett kort möte under platsbesök.

Litteraturstudier

Områdets historia har studerats i litteratur och bevarandeprogram för att kunna ge en förståelse och kortfattad historik av området.

Planeringsdokument gällande det påtänkta Evenemangsområdet som planeras intill Gårda samt Ullevimotet har hämtats från Göteborgs stads hemsida och sammanställts.

Plats- och arkivbesök

Platsbesök kommer att utföras i samtliga områden samt fotografering. Siktlinjer och eventuella kulturhistoriska värden har uppsökts. Stadsarkivet i Stockholm med inriktning på bebyggelsehistoria på Liljeholmen har besökt för att samla in gamla handlingar om saneringarna i Gamla stan.

Kart- och bildmaterial

För att beskriva området har kartmaterial studerats och sammanställts. Historiskt kartmaterial kommer att användas för att visa på områdets förändring och utveckling och har hämtats från Eniro och Lantmäteriets webbsidor. Eget bildmaterial har tagits i samband med platsbesök.

Teoretisk referensram

Jag kommer i denna uppsats studera området utifrån gentrifiering som enligt Nationalencyklopedin beskrivs ”social förändringsprocess som består i att individer med hög socioekonomisk status flyttar till stadsdelar som traditionellt har dominerats av individer ur lägre sociala klasser eller från etniska minoriteter.”¹⁵ Gentrifiering upplevs ofta med en negativ benämning, dock i denna uppsats kommer begreppet att läsas av neutralt och både positiva och negativa aspekter kommer att tas upp.

Fenomenet har i första hand undersökts i ett sociologiskt och kulturgeografiskt sammanhang av forskare så som Ruth Glass, Neil Smith och även Catharina Thörn. Det kulturhistoriska och bebyggelseantikvariska perspektivet som kommer att fokuseras på i denna uppsats har lyfts av framför allt Ingrid Holmberg i hennes bok om historiseringen av Haga där hon beskriver dess iklädda roll som arbetarstadsdel,¹⁶ och Henrik Ranby med sin artikel *Kommunal kulturmiljövård och gentrifiering* utifrån hans erfarenhet som stadsantikvarie i Höganäs kommun.¹⁷ Deras förhållningssätt i ämnet skiljer sig i vad man fokuserar på, den ekonomiska och sociala aspekten eller vad detta har för påverkan på området, dess bebyggelse och kulturhistoriska värden.

Fallstudierna kommer att analyseras utifrån ett kritiskt kulturarvsperspektiv för att kunna urskilja vilka kvalitéer som är utmärkande för respektive område. Detta perspektiv kan ge förståelse i den diskursen om hur ett socialt kulturarv uppstår inom industri- och arbetarmiljöer. Författaren Laurajane Smith talar i sin bok *Uses of Heritage* om hur kulturarv existerar i en social och kulturell process och inte själva. Stonehenge utan våra samtida kulturella processer är endast en hög med stenar på ett fält menar hon. Vi ger stenarna mening och symboliskt värde. Västvärlden värdesätter ofta materiella kulturarv med fokus på ålder, monumentalitet och / eller platsen estetik.¹⁸

¹⁵ Nationalencyklopedin.

¹⁶ Holmberg (2006).

¹⁷ Ranby (2015).

¹⁸ Smith (2006). Sid 3.

Gentrifiering

Begreppets uppkomst och definition

Begreppet gentrifiering myntades på 1960-talet av en brittisk sociolog vid namn Ruth Glass. Lees, Slater och Wyly redogör i sin bok *Gentrification* hur ordet är uppbyggt av 'gentry' vilket syftar till den engelska lägre adeln som Glass, med ironi i sin ton jämför med den urbana medelklassen som under 60-talet sökte efter nya platser att slå sig ner på. Begreppet var ett sätt för Glass att göra narr av den snobbiga medelklassen som ersatte invånarna i tidigare arbetarstadsdelar och kopplades till den samhällsklass som förekommer i Jane Austen-noveller, lägre börd än adel och högre än bönder. Till fallstudie använde hon sig av Islington, en central stadsdel i London, Storbritannien. Enligt Glass är gentrifiering en komplex sammansättning bestående av renovering av äldre bebyggelse, övergången från hyresrätt till bostadsrätt, fastighetsvärden som ökar och tidigare boende som tvingas flytta.¹⁹

Ruth Glass lade grunden till en ny inriktning inom forskning om urbanitet och fenomenet fortsatte att utvecklas och analyseras. Holgersson och Thörn framlägger i sin bok *Gentrifiering* att Oxford *American Dictionary* från 1980 definierar gentrifiering 'rörelse av medelklassfamiljer in till urbana områden vilket orsakar ökade fastighetsvärden, och som konsekvens bortträngning av familjer med låga inkomster.'

1982 så förklarade *American Heritage Dictionary* begreppet som 'restaurering av förfallna fastigheter i arbetarklassområden i staden gjort av medel- och överklass'.

Holgersson och Thörn menar att trots begreppet myntades under 1960-talet så är själva fenomenet mycket äldre och beskrivs redan 1872 av Friedrich Engels i sin bok *Bostadsfrågan*. I denna bok så beskriver Engels hur värdet på fastigheter i centrala distrikt stiger kolossalt i moderna städer. Boken skildrar hur arbetarbostäder i centrala områden rivs och ersätts med butiker och offentliga byggnader och de tidigare hyresgästerna trängs successivt undan från området.²⁰

¹⁹ Lees, Slater & Wyly (2007). Sid 4.

²⁰ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 14.

Vidare så redogör Holgersson och Thörn beskrivningar från *Loft Living* av Sharon Zukin från 1982, om varför människor inom alternativkultur till exempel konstnärer flyttar till ruffiga kvarter som i hennes bok utspelar sig i Manhattans Soho i New York. Det är den ekonomiska aspekten som styr, i de dåligt underhållna husen är hyran relativt låg och boendet rymligt. Konstnärerna i Zukins studie hade tid och egenskaper som medel att själva utföra upprustning av sina lägenheter i stället för fastighetsägaren. Det bildas då ett kulturellt kapital som skapar attraktionskraft, bland annat för övre medelklass. Det bohemiska kvarteret som präglats av kulturellt kapital tas då i anspråk av en nyinflyttad medelklass med ekonomiskt kapital och det sker en gentrifieringsprocess. Enligt Zukin är etablering av konstgallerier ett tydligt tecken på gentrifiering.²¹

Två huvudspår inom gentrifiering

Under 1970–1980-talet uppkom debatten om vilken förklaringsmodell som utgör fundamentet för gentrifiering. Forskare är idag dock relativt eniga om att båda perspektiven är lika nödvändiga för att skapa förståelse om processen.

Att söka gentrifieringens orsak endast i "gentrifierarnas" handlingar, och samtidigt bortse från den roll som spelas av byggföretag, fastighetsutvecklare, hyresvärdar, bolåneinstitut, statliga myndigheter, fastighetsmäklare och hyresgäster, är alldeles förenklat.²²

Produktionsförklaringar

Detta huvudspår inom gentrifiering uppkom under 1970-talet som en motpol till stadsrenässans och dess popularitet. Denna modell menar att förklara hur förändringar i stadsdelar följer vissa regler, ekonomiska relationer och politiska argument.

Produktions/utbudsmodell redogörs enligt Lees, Slater och Wyly utifrån Neil Smiths "rent gap" (räntegap).²³ Begreppet beskrivs som hur fastighetskapitalet rör sig med hjälp av investering eller brist på investering och vilka ekonomiska konsekvenser det innebär. Samt det fenomen som uppstår när den potentiella högsta avkastningen för en fastighet och det faktiska kapitalet avkastningen ger separeras över tid. Ju mer räntegapet ökar desto större

²¹ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 274.

²² Smith. (1979), s 540.

²³ Lees, Slater & Wyly. (2007). Sid 42.

incitament att stänga gapet, framför allt genom gentrifiering.²⁴ Att räntegapet ökar leder till att platsen blir attraktiv för nya investerare som vill utnyttja marken, till exempel ett äldre nergånget arbetarklassområde byggs om till ett bostadsområde för medel- och överklassen.²⁵

Konsumtionsförklaringar

Enligt efterfråge/ konsumtionsmodellen redogörs orsaken till gentrifiering i att fenomenet uppkommer då det uppstår förändringar i samhället, bland annat i industri- och boendestrukturer inom städerna. Det är konsumenterna som har en drivande roll baserat på deras bostads- och miljöpreferens. En orsak till detta är att när samhället går från ett mer industrisamhälle till ett serviceinriktat påverkas invånarnas arbetsplatser och vart man vill bo. En ny medelklass uppstår som föredrar att bo mer centralt i stället för i förorterna.²⁶ En aspekt är att kvinnor har spelat stor roll i gentrifieringsprocesser under 1980-talet när de tagit en större plats på arbetsmarknaden från att tidigare ha stannat hemma. Arbetande kvinnor med medelinkomst, både i relation och ensamstående flyttade till mer centrala områden då staden erbjöd en större variation på service än vad förorterna hade.²⁷

Gentrifieringsprocessens 4 stadier

Urbanforskaren Philip Clay skapade 1979 en systematisk teori för att kategorisera en gentrifieringsprocess i fyra olika stadier.

1. Inflyttning

Kulturutövare, studenter, konstnärer flyttar in i ett nedgånget bostadsområde på grund av tillgång på lägenheter med låg standard och låga hyror. Hyresgästerna själva påbörjar upprustning av fastigheterna med egna medel.

2. Renovering

Processen sprider sig till hela stadsdelen och inflyttning av tidigare nämnda grupper ökar. Media börjar få upp ögonen för omvandlingen och småskaliga investeringar uppstår. Lediga bostäder minskar och viss utflyttning av tidigare hyresgäster kan märkas.

²⁴ Lees, Slater & Wily (2007). Sid 61.

²⁵ Lees, Slater & Wily (2007). Sid 52.

²⁶ Lees, Slater & Wily (2007). Sid 90.

²⁷ Lees, Slater & Wily (2007). Sid 103.

3. Stadsförnyelse

Media spelar en aktiv roll och privata aktörer investerar i området genom att köpa upp fastigheter, riva och vidtar åtgärder för att höja standarden. Behovet och kravet på social service samt ökad säkerhet, till exempel portlås. Stor del av ursprungliga invånare får flytta på grund av resursbrist. Stor ökning av nya invånare samt tillfälliga besökare.

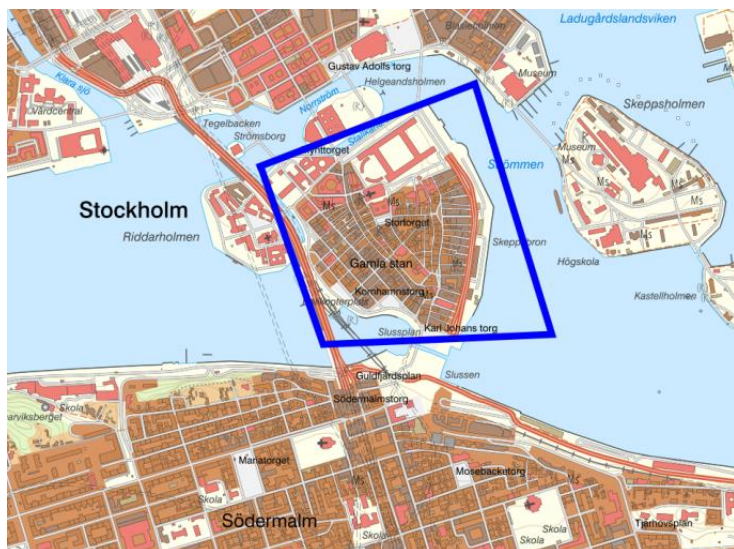
4. Uppgradering

Det fjärde stadiet präglas av att de nyinflyttade utgörs av en övre medelklass med ekonomiskt kapital. De nya invånarna börjar prägla området och ekonomiskt kapital går före kulturellt. Många privata aktörer investerar i området och priserna på fastigheterna ökar drastiskt.²⁸

²⁸ Lees, Slater & Wyly (2007). Sid 32.

Exempel på gentrifierade stadsmiljöer

Gamla stan, Stockholm

Figur 1 Gamla Stan, Stockholm

Gamla stan i Stockholm var under flera hundra år huvudstadens centrum och har till stor del behållit sin oregelbundna stadsplan från medeltiden. Husen var ursprungligen byggda i trä eller tegel och hade som regel torvtak. Under 1600-talets stormaktstid byggdes många nybyggen som dekorerades med fasadutsmäckningar i natursten. Senare under 1700-talet slätputsades fasaderna samt att det ofta tillkom en våning. På slutet av 1800-talet så förflyttades stadens centrum från Gamla stan till Norrmalm och stadskärnan övergavs successivt vilket ledde till att området förslummades. Osanitära förhållanden blev ett växande problem och man talade om att riva stora delar av bebyggelsen. Nya stadsdelar på malmarna uppfördes med moderna levnadsstandarder vilket ökade klyftan mellan den medeltida stadsdelen. Saneringskostnaderna var dock för höga för att de enskilda fastighetsägarna skulle vilja bekosta dem. Redan 1901 startades Samfundet S:t Erik som arbetade för att lyfta kulturhistoriska miljöer och 1930 grundades Stadsholmen AB som hade i uppdrag att restaurera och förvalta den äldre bebyggelsen.²⁹

Under 1960-talet så lades det igen fram förslag för att sanera Gamla stan med anledning till den undermåliga levnadsstandarderna i fastigheterna samt byggnadernas dåliga skick. I ett

²⁹ Stadsholmen (2015). Sid 5.

saneringsförslag för kvarteret Perseus från år 1963 kan man läsa i en undersökning att köken var mörka, putsen flagnade, inga reparationer utförda på 15 år, endast en WC för hela fastigheten samt att byggnaden saknade centralvärme. I en inventering av kvarteret Perseus från 1963 kan man förutom bostäder hitta verksamheter så som metallfabrik, ungarlshotell och hantverkslokaler. Man kunde också hitta ateljéer i sex av tolv fastigheter som ofta låg placerade på vinden.³⁰

Östra Kvillebäcken, Göteborg

Figur 2 Östra Kvillebäcken, Göteborg

Det som idag kallas för Östra Kvillebäcken har historiskt inte haft ett officiellt namn men kallades tidigare för Gustaf Dalénsområdet av Göteborgs stadsbyggnadskontor 1989 och ligger centralt intill Göteborgs hamn på Hisingsidan av älven. Området har till stor del bestått av låg industriell bebyggelse som växte fram under 1930–1940-talet. Området stod för småskaliga verksamheter så som metall- och färgindustri och senare på 50-talet växte det fram plåtfirmor, bilverkstäder och senare service- och handelsverksamheter.³¹

³⁰ Stockholms fastighetskontor. Stockholms stadsarkiv (1963).

³¹ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 160.

Vid årsskiftet 1973–1974 kom den första oljekrisen i Sverige. Oljepriset ökade drastiskt och påverkade varvsindustrin som mellan 1974–1977 halverade sitt produktionsvärde och ett flertal stora anrika varv såsom Lindholmen, Eriksberg, Götaverken och Öresundsvarvet lades ner.³² Mycket av den industri- och hamnverksamheten avvecklades eller flyttades och öppnade upp mark för ny sorts omfattande utbyggnadsprojekt vid Norra Älvstranden och en ny översiktsplan blev klar 1989.³³

Enligt Catharina Thörn påbörjades processen med en stigmatisering av platsen. Området hade karaktäriserats som centralt och nära till city. I Göteborgs stadsbyggnadskontors planprogram 2002 så gavs området sitt första officiella namn ”Östra Kvillebäcken” och man beskrev området som brokigt, ovårdat och förfallet. Området fick smeknamnet ”Gazaremsan” i media med anknytning till att det var ett laglöst område, detta uttryck dök först upp i *Göteborgs Tidning* 2006 och användes sedan i invigningstalet för det kommande bostadsområdet 2010 av Anneli Hulthén, dåvarande kommunstyrelsens ordförande. Det påstods att det var lokalbefolkningen som startade med benämningen ”Gazaremsan” men detta finns det inga belägg för.³⁴ Flertal hyreskontrakt upphörde utan att förnyas och det kommunala bolaget Älvstranden Utveckling köpte upp flertal fastigheter i området. Älvstranden Utvecklings dåvarande VD Mats Andersson menar att området omvandling berodde på det centrala läget, närhet till kollektivtrafik och dåligt skick på befintlig bebyggelse.

Något som bör uppmärksammas är att Älvstranden Utveckling gavs ett visionsansvar genom ”Älvstrandsmodellen” tillsammans med deras samarbetspartners. Detta innebar att de inte behöver följa markanvisningspolicy till skillnad från stadsbyggnadskontoret.³⁵

År 2007 påbörjade man rivningarna av de fastigheter som Älvstranden Utveckling, Wallenstam och NCC hade köpt upp. År 2006 när stadsbyggnadskontoret och byggnadsnämnden får i uppdrag att ta fram en ny detaljplan för området så har fastighetskontoret redan 2004 anlitat en arkitekt som ska skapa en skiss för exploatering av området. 2008 definierades området om till ett bostadsområde och 2009 godkändes

³² Magnusson (2014). Sid 431.

³³ Lönnroth, & Nyberg (2019). Sid 210–212.

³⁴ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 173.

³⁵ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 177.

detaljplanen. Vid det här laget fanns det endast två fastighetsägare förutom Älvstranden Utveckling, NCC och Wallenstam, som drev en MC-butik och charkuteri.³⁶ Kvillebäcken karaktäriseras som *nybyggd gentrifiering* vilket innebär att man river befintlig bebyggelse för att ge plats till nya, exklusiva, arketyiskt moderna områden.³⁷

Haga, Göteborg

Figur 3 Haga, Göteborg

Haga är en förstad till Göteborg som började byggas 1648, mellan Göteborgs stadsmurar och Rysås skans som då stod på Skansberget. Bebyggelsen bestod till stor del av enkla trähus och befolkningen var till stor del låginkomsttagare så som hamnarbetare och senare under 1700-talet även järnbärare. Området präglades under 1800-talet av befolkningstätning, fattigdom och det tillkom fattigvårdsanstalter, soppkök och välgörenhetsinrättningar som ett försök till att tygla denna utveckling. Under 1930-talet så började man diskutera en sanering av Haga men området behöll samma karaktär från sekelskiftet fram till 1950-talet. Det var först 1962 som ett saneringsprogram upprättades och 1965 som de första evakueringarna och rivningarna påbörjades.³⁸ En verkande faktor i saneringarna var ett halvkommunalt fastighetsbolag som grundades 1960 vid namn Fastighets AB Göta Lejon. Detta bolag hade som uppdrag att köpa

³⁶ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 179.

³⁷ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 163.

³⁸ Stadsbyggnadskontoret, Kulturförvaltningen/ Stadsmuseet, Lönnroth (red) (1999). Sid 196–200.

upp fastigheter som sedan skulle evakueras och saneras för att sedan säljas vidare till företag som var inblandade i den planerade stadsomvandlingen. De skulle enligt sitt program totalsanera 15 områden i Göteborg. 1970 så ägde Göta Lejon 80 % av alla fastigheter i Haga och 1963 till 1972 så rev man 15 240 bostäder.³⁹

Grunden till denna saneringspolitik ligger i en Socialdemokratisk vilja att bekämpa den undermåliga bostadsstandarden som präglade många områden i Göteborg. Partiet tillsammans med hyresgästföreningen ville bygga bra och billiga bostäder och att bekämpa fastighetsvärdar som under bostadsbristen krävde höga hyror för boenden med låg standard. Hyresgästföreningen använde sig i sin tidskrift *Vår bostad* 1969 (nr 4) uttalanden som ”Sveriges värsta slum” om Göteborgs äldre områden och man uttalade sig även om den ekonomiska aspekten, att det är dyrare att bevara än att bygga nytt. Saneringen bemöttes av kritik och motstånd från många håll, bland annat arbetarrörelsen, Hagagruppen och stadsarkitekten Gerhard Paulsson. Motargumenten bestod bland annat av ett historiskt-moraliskt perspektiv, att Hagas bebyggelse representerade arbetarklassens och arbetarrörelsens historia och arv i Göteborg. Haga blev under 1970–1980-talet en stark symbol för sub- och alternativkultur som punkare, anarkist- och vänsterrörelser och kultur- och konstnärsverksamhet.⁴⁰ Hagagruppen använde sig av föreningsaktiviteter så som möten, mobilisering, remisskrivande, politikerkontakt, mediakontakt och ”Operation provsanering” som innebar att man med egna medel utförde mindre renoveringsåtgärder och målade fasaderna.⁴¹

Intresset för Haga ökade och stadsdelen började få uppmärksamhet från nationella och lokala kulturinstitutioner så som Riksantikvarieämbetet och museistyrelsen. 1972 gjorde antikvarien Gudrun Lönnroth på uppdrag av museiverksamheten en bebyggelsehistorisk utredning och ett förslag på en bevarandeplan som sedan la grunden för stadsmuseets arbete i Haga.⁴²

³⁹ Thörn (2013). Sid 161.

⁴⁰ Thörn (2013). Sid 164.

⁴² Holmberg (2006). Sid 249

Gemensamma nämnare

Alla exempelområden har i detta fall haft något gemensamt, sitt centrala läge. Gamla Stan, Haga, och Östra Kvillebäcken ligger centralt i staden, bra kollektivmöjligheter och bebyggelse med låg standard och låg hyra. Invånare har till stor del bestått av lågavlönade och lågutbildade. Gamla stan är i perioder ett undantag för detta då området genom sin långa historia har genomgått flera epoker och förändringar. Genom ett kritiskt kulturhistoriskt perspektiv påvisar enligt Ranby vissa kvalitéer hos de gentrifierade områdena som bland annat centralt läge, småskalighet, ”autenticitet” och ålderdomlighet.⁴³

Resultat

Så hur ser områdena ut idag? Gamla stan är idag en av det mest turisttätaste området i Stockholm. Det marknadsförs med sina bevarade äldre bebyggelsemiljöer, bland annat som ”... En av Europas största och bäst bevarade medeltida stadskärnor...”. I stadsdelen finner du idag caféer, restauranger, attraktioner, gallerior, turistbutiker, shopping och museer, bland annat Nobel Prize Museum.⁴⁴

Östra Kvillebäcken har nyligen kallats av bloggen *Hisingen FTW* ett ”hipsterkvarter med bohemycke” och Göteborgsposten beskrev även området som ”Göteborgs Manhattan” i en artikel om den nya saluhallen. Stadsdelen har marknadsförts som ett skyltfönster för hållbarutveckling och är ett exempel på så kallad *grön gentrifiering*. Man ville ha boende med en miljövänlig livsstil och en ekologisk konsumerande medelklass.⁴⁵

Haga är idag ett populärt turistmål som erbjuder ett urval av shopping, caféer, barer och restauranger och räknas som ett av Göteborgs nio primärområden.⁴⁶ Vid intåg marknadsför sig Haga med sloganen ”Cosy Shopping & fika since 1648”.⁴⁷

⁴³ Ranby. (2015).

⁴⁴ VisitStockholm, Stockholm Business Region, Stockholms Stadshus AB.

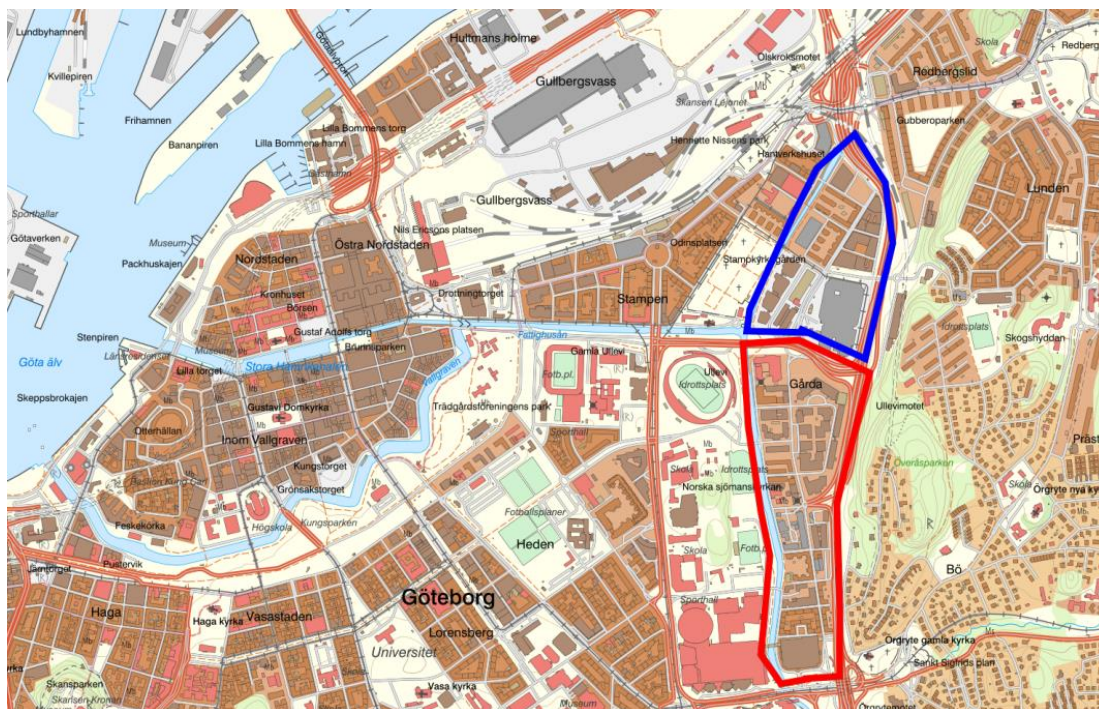
⁴⁵ Holgersson & Thörn (red.). (2014). Sid 180.

⁴⁶ Haga företagförening, Göteborgslokaler. (2021).

⁴⁷ Se Bilaga 2.

Gårda

Gårda är en stadsdel i Göteborg som ligger som en smal remsa mellan E6/E20 i norr och öster, Örgrytevägen i söder samt Mölndalsån i väster. Området delas i mitten av Ullevigatan vilket delar upp det i Norra och Södra Gårda.⁴⁸

Norra Gårda markerat i blått & Södra Gårda markerat i rött.⁴⁹

Historia

Gårda bestod under 1700-talet till stor del av ängsmarker som var uppdelade mellan de olika större gårdarna i Örgryte, Underås- Överås, Gårda, Bö, Stora Torp, Kålltorp och Kärralund. Viss verksamhet hade redan då börjat etablera sig i området så som ett blekeri, garveri och tegelbruk. Under 1800-talet tillkom bland annat sockerbruk, bryggeri och tobaksfabrik längs Mölndalsån. Kvarter stakades ut och Fabriksgatan anlades som en huvudled för bostadskvarter för arbetarna i stadsdelen. Bostäder byggdes på stora tomter i form av landshövdingehus. Verksamheter och sysselsättning fortsatte att öka under 1800-talet och mellan 1870 och 1883 så ökade befolkningen från 50 till 2200 personer. I och med att befolkningen ökade så blev Gårda 1900 ett municipalsamhälle inom Örgryte landskommun

⁴⁸ Göteborg stad, Byggnadsnämnden (2016–2018). Sid 7.

⁴⁹ Lantmäteriet. Min karta.

och en stadsplan för området var klar 1904. Mer bostadskvarter anlades runt sekelskiftet och husen som uppfördes var byggda med en sluten gård med enkla lägenheter bestående av ett rum och kök. Befolkningen bestod av arbetarfamiljer och man bodde mycket trångt, ibland upp till 1000 personer i ett kvarter. 1914 bodde det 6700 invånare i Gårda. Norra Gårda bebyggdes under 1930-talet och det bestämdes att området skulle utgöras av företag och kontorsverksamhet.

Under 1950-talet så lade flera av de större industrierna ner och 1960 så påbörjades rivningar i Gårda för att ge plats för motorvägen E6:an och järnvägen, rivningarna fortsatte in på 1970–1980-talet.⁵⁰

Riksintresse och kulturmiljö

Motivering för riksintresse Gårda (O 2:4):

”Industrimiljö på Mölndalsåns östra strand, med välbevarad fabriks- och bostadsmiljö från 1900-talets början, som visar åns betydelse som gammal transportled mellan Mölndals Kvarnby och Göteborgs hamn, vilket gav upphov till omfattande industrietableringar från och med ca 1880.”⁵¹

Byggnadsminnena:

Gårda 23:12-13 (f.d. 23:10 Bleket 10) Hästkosömfabriken

Gårda 23:14 (f.d. Bleket 5, 7,8) Göteborgs Remfabrik ⁵²

Gårda idag

Gårda idag är ett centralt område som ändå upplevs avskärmat från resten av staden. Bebyggelsen präglas av en tydlig stadsutveckling och historia som kan läsas av i olika epoker. Norra Gårdas bebyggelse utgörs till stor del av samtida och efterkrigsbebyggelse i modernismens formspråk, ofta med slätputsade fasader. Södra Gårda präglas fortfarande av sin industriella karaktär från början av 1900-talet, med låga, tätbyggda byggnader av trä eller

⁵⁰ Kulturmiljöunderlag (2017). Sid 8.

⁵¹ Kulturmiljöunderlag (2017). Sid 4.

⁵² Kulturmiljöunderlag (2017). Sid 4.

tegel.⁵³ E6:an strax intill stadsdelen är vältrafikerad och bidrar till buller och luftföroreningar. Även Fabriksgatan upplevs vältrafikerad på dagarna, och präglas av en dagbefolkning som arbetar i det stora kontorsområdet i Gårda vilket också gör att området upplevs mycket ödligt på kvällstid. Viveca Risberg, projektledare för program för Gårda berättar hur detta är ett problem då enligt UN Habitat (FN:s program för boende- och bebyggelsefrågor) så ska det finnas en balans mellan arbetsplatser och bostäder för att skapa en god stadsmiljö. Enligt en undersökning som Risberg utförde 2018 så bestod Gårda endast av 21 % bostadsytor, och efter områdets senaste projekt med nya kontorsbyggnader vid Ullevimotet så har den siffran gått ner till 17 %.

Gårda består av flera kulturhistoriska intressanta element så som Gårdaskolan, fabriksmiljöer, det täta gatunätet, småskalighet, å-miljön, spårvagnshallen som 2009 vann arkitekternas Kasper Salin-priset.⁵⁴

Pågående planer

Evenemangsområdet⁵⁵

Evenemangsområdet utgörs idag av ett evenemangsstråk med bland annat arenor och biograf som sträcker sig från Ullevi i norr till Liseberg i söder. Idén har funnits sedan 1990-talet, att samla alla evenemang och arenor i koppling till hotell, restauranger och kommunikationer. Detta område befinner sig i en utvecklingsprocess med en utredning som har pågått sedan 2017. Förslaget är att man ska ersätta Scandinavium på grund av bristande kapacitet, Valhallabadet och Lisebergshallen varav Lisebergshallen hittills har rivits för att ge plats för Västlänken.⁵⁶

Henrik Levin, avdelningschef för stadsplanering på stadsledningskontoret berättar att de nuvarande planerna går ut på att ersätta Scandinavium med en ny multiarena och man är fortfarande i ett skede där förslag tas fram i hur området ska utvecklas. Arenan kommer att drivas av kommunen och då planeringen fortfarande är i ett så pass tidigt stadié har ännu

⁵³ Kulturmiljöunderlag (2017). Sid 7.

⁵⁴ Risberg. Intervju (2021).

⁵⁵ Se bilaga 7.

⁵⁶ Göteborgs stad, Stadsledningskontoret (2018).

ingen utredning gjorts på hur detta kommer att påverka den befintliga omgivningen förutom att Valhallabadet troligtvis kommer att rivas samt att det inte finns några visioner på att riva landeriet Stora Katrinelund som ligger inom det tilltänkta området.⁵⁷

Ullevimotet⁵⁸

Gårda bryts av mellan Norra och Södra av Ullevivägen vid Ullevimotet. Detta område genomgår stora förändringar i form av tre skyskrapor som håller på att uppföras.⁵⁹

Gårda Vesta är ett projekt i Norra Gårda där två nya skyskrapor byggs innefattande 14 respektive 26 våningar. Byggnaden är 26 000 kvadratmeter och består till majoriteten av kontor men även restaurang och garage. Inflyttning beräknas ske till hösten 2021.

Intill så tillkommer Citygate som planeras bli den högsta skyskrapan i Norden med 144 meter och 36 våningar tilldelat för kontor. Byggnaden planeras stå färdig 2022.

Till sist så har vi Kineum, en kontorsbyggnad på 27 våningar som även den planeras stå färdig 2022. Utseendet beskrivs ha hamnkranar och fiskenäring som inspirationskälla.⁶⁰

Gårdaskolan⁶¹

Gårdaskolan, Nya Gårdaskolan eller Underåsskolan började byggas år 1901 för att ersätta den äldre Gårdaskolan som hade blivit för trång. Skolan som uppfördes i tegel invigdes 1902 och bestod av nio klassrum. Senare 1925 tillkom en gymnastiksal som en sidobyggnad som även innehöll matsal, lärarrum och vaktmästarbostad. Gymnastiksalen uppfördes i tre våningar och står fortfarande kvar idag. Skolan var i bruk som grundskola fram till 1967, efter det användes bland annat som vårdskola, särskola och för föreningslivet.⁶²

Debatten startade i januari 2021 då fastighetskontoret skickade in en rivningsansökan till stadsbyggnadskontoret. Enlig Martin Öbo, fastighetsdirektör i Göteborg berodde detta på att

⁵⁷ Levin. Intervju (2021).

⁵⁸ Se bilaga 7.

⁵⁹ Se bilaga 4.

⁶⁰ Stadsutveckling Göteborg (2021).

⁶¹ Se bilaga 5.

⁶² Andersson (2016). Sid 37.

man ville ta fram underlag, inte att man faktiskt ville riva den över 100 år gamla byggnaden. Uttalandet var dock redan för sent eftersom detta startade starka reaktioner från många och skrevs om flitigt i medier.⁶³ Fastighetsnämnden visade sig eniga att byggnaden inte planerades att rivas. Byggnaden har under många år låtit förfallas och politikerna fick bidra med 10 miljoner kronor i akuta grundförstärkningar.

I slutet av april så beslutade fastighetsnämnden att byggnaden ska läggas upp för försäljning på en öppen marknad. Dock med krav på att den nya ägaren måste renovera och bevara byggnaden samt att den befintliga kulturverksamheten ska fortsätta få hyra in sig i huset. Även marken runtomkring kommer att ingå i försäljningen och anses vara byggbar. Vad detta skulle innebära för hyresskillnader framgår inte.⁶⁴

Byggnaden innefattar idag huvudsakligen replokaler och musikverksamhet. Gårdaskolan ska enligt både Risberg och Öbo bevaras och det har inte funnits några planer på att den ska rivas. Enligt en verksam i byggnaden så är skicket så pass dåligt att hen har hört att byggnaden kommer att rivas ändå.⁶⁵

Kvarteret Eken och Cedern⁶⁶

Kvarteren Eken och Cedern är landshövdingehus i södra Gårda som uppfördes 1929 och 1907. Husen gick under 50-talet över till enskilt ägande men köptes sedan upp av Göta Lejon från och med 1962. När sedan motorvägen E6:an skulle breddas omkring 1980 så revs halva kvarteren vilket idag fortfarande kan utläsas på deras utformning.⁶⁷ De kvarvarande lägenheterna hyrdes ut billigt ofta genom rivningskontrakt vilket gjorde att hyresgäster ej gavs besittningsrätt. En effekt av detta pågående rivningshot var att underhållet av fastigheterna

⁶³ Yousuf & Janson (2021).

⁶⁴ Yousuf (2021).

⁶⁵ Anonym informant (2021-05-19).

⁶⁶ Se bilaga 7.

⁶⁷ Andersson (2016). Sid 63.

avtog och byggnaderna fortsatte att förfalla. De boende fick notis om att evakuera husen 1998 och även 2008 då man planerade att bygga ett parkeringshus på platsen.⁶⁸

Filip Laurits har bott i området i 12 år och har varit med och drivit Gårda boendeförening. Gårda boendeförening spelade stor roll i att skapa motstånd till rivningsplanerna och organiserade sig för att bevara området. Fastigheterna har till stor del varit oförändrade med många lägenheter som delar WC på svalen och dusch i källaren. Debatten kom till sitt slut 2014 när kvarteren köptes upp av Botrygg som valde att restaurera bland annat fasaderna på husen.⁶⁹ Gårdas föreningar anordnade bland annat loppmarknader, politikerbesök namninsamlingar och Gårdafestivalen för att öka intresset för att bevara stadsdelen. 2009 flyttade husockupanter in i protest mot rivningsplanerna.⁷⁰

I detaljplanen för kvarteret Cedern och Eken benämns det inte att de ska innefatta bostäder vilket försvårar någon sorts upprustningsprocess. Detta innebär att det blir problematiskt att utföra några åtgärder som skulle kräva bygglov, det har i stället utförts enklare upplyft så som att måla fasaderna.⁷¹

Kommunen gjorde till exempel under 2020 planer på att bygga 34 vindsvåningar till Kvarteren Eken och Cedern men man ansåg att buller och luftmiljön var för dålig enligt miljöförvaltningen. Nuvarande detaljplan för området upprättades när kommunen ville bygga parkering och riva de befintliga bostäderna, och gör det därför svårt att upprätta nya. 2022 kommer stadsbyggnadskontoret på Vänsterpartiets initiativ påbörja en ny detaljplan för området.⁷²

Gårda i en gentrifieringsprocess

Enligt Viveca Risberg så har en gentrifieringsprocess redan skett i Gårda. 2018 samtalade hon med medlemmar i föreningen Gamla Gårdapojkar och flickor som växte upp i Gårda på

⁶⁸ Kulturmiljöunderlag.

⁶⁹ Laurits. Intervju (2021).

⁷⁰ Hammami & Uzer (2018). Sid: 446.

⁷¹ Risberg. Intervju (2021).

⁷² Yousuf (2021).

1940–1950-talet. De som bebodde området då var för det mesta lågutbildade och lågavlönade. De flesta upplevde en stark gemenskap och man uttryckte sig på den tiden att man ”bodde på Gårda” vilket härrör från att man ”bodde på gården”. Boende idag menar Risberg består av doktorander, studenter, forskare, kontorsarbetare och akademiker. En annan typ av befolkning som i stället benämner att de ”bor i Gårda”. Idag bor endast en medlem av Gamla Gårda pojkar/ flickorna kvar i området.⁷³

⁷³ Risberg. Intervju (2021).

Konsekvenser på kulturmiljön/ Diskussion

Med alla dessa pågående planer vad kommer att hända med Gårda i framtiden? Filip Laurits ser positivt på Gårdas framtid och den förändring som en gentrifiering skulle tillföra. Om forskningen går framåt med elbilar och användningen ökar skulle det leda till att utsläppen minskar, som resultat skulle detta innebära stor förändring för Gårda och dess boenden. Minskade avgas- och bullernivåerna skulle skapa bättre förutsättningar för en god boendemiljö. Samt Evenemangsområdet intill hade kunnat tillföra ett nytt liv till stadsdelen även efter kontorstiderna. För stor andel kontor ger intrycket av en död stadsdel under kvällstid vilket leder till att området upplevs som förslummat.⁷⁴

Gårda som i skrivande stund endast har 17 % boendeyta, bildar en stadsdel som är tillägnad dagbefolkningen, vilket upplevs som en spökstad efter att arbetsdagen är över och området blir till stor del öde. Risberg argumenterar att även bristen på förskolor och parker försvårar för familjer att flytta in. Hon menar att Gårda besitter på flertal resurser som inte utnyttjas för att skapa en god stadsmiljö så som vattenkontakten med Mölndalsån, fabriksmiljöerna, det centrala läget och närheten till kulturmiljöer som till exempel Skansen Lejon.⁷⁵

En förbättring för området skulle kunna vara att satsa på kollektivtrafiken och öka tillgängligheten. Området har idag en busshållplats, Gårdatorget där en buss som går mellan Heden och Mölndal två gånger per timme.⁷⁶ Ökad kollektivtrafik hade kunnat minska belastningen av trafiken som präglar området och gjort gatorna mer tillgängliga och trivsamma. Det har till viss del byggts cykelvägar längs Fabriksgatan men det finns dock ingen tydlig vägbana vilket försvårar passering genom området. Detta skiljer sig mycket från Haga där man till stor del begränsat biltrafiken i området, bland annat gjort Haga Nygata till en gånggata. Även i Gamla stan har man begränsat biltrafiken med parkeringsförbud och körförbud mellan vissa tider för att skydda områdets värden.⁷⁷ I stället kan området lätt nås genom en närliggande tunnelbanestation.

⁷⁴ Laurits. Intervju (2021).

⁷⁵ Risberg. Intervju (2021).

⁷⁶ Västrafik, Reseplanering.

⁷⁷ Stockholm stad, tillstånd och regler (2020).

Både Risberg och Laurits ser positivt på möjligheter runt om Gårda som till exempel evenemangområdet då det hade kunnat skapas en koppling till Gårda och stadsdelen hade blivit med inkluderad. Även Levin argumenterar att man hade kunnat inkludera Gårda i planerna på så sätt att man ska ha möjlighet att efter att ha besökt multiarenan eller annat evenemang i området lätt kunna besöka Gårda intill och avsluta kvällen med middag. Idag finns näst intill endast lunchrestauranger inom Gårda. Vill man då komma åt Gårda på grund av dess unika kulturhistoriska å-miljö eller är det endast det centrala läget man är ute efter? Det finns många positiva aspekter till att Gårda öppnas upp men kommer det i så fall vara på bekostnad på dess karaktär och unika värden? Och hur kan man arbeta med att bevara de befintliga värdena men samtidigt hitta ett sätt att bruka området och kanske till och med inkorporera värdena att tillhandahålla som en resurs i framtida planer? Gårdas närhet till Mölndalsån kan definitivt diskuteras som en viktig resurs som har stora nyttjandemöjligheter och har varit viktig för Gårdas industriella verksamheter.⁷⁸ Det är längs ån som mycket av Gårdas bevarade miljöer finns kvar, som till exempel Göteborgs Remfabrik, Kvarteret Neptun från 1930⁷⁹ och Apotekarnes vattenfabrik från 1936.

En positiv aspekt med gentrifiering kan vara att det bildas ett intresse kring områden som har fallit glömska och det intressenter som vill skapa en god stadsmiljö. I avsnittet om Haga och Gamla stan beskrivs det hur man strävade efter att motarbeta trångboendet och en skadlig boendemiljö. Gårda i sig har upplevt negativa konsekvenser av sin industriella historia. I Anderssons bok kan man läsa berättelser från Gamla Gårdapojkarna om hur man innan sekelskiftet kunde hitta både uttrar, mört, abborre, ål och gädda i ån. Från och med att den tyngre industriella perioden började, fram till 1960-talet så stank ån av alla utsläpp och flera saneringsförsök utfördes.⁸⁰ I framtida planer finns det möjlighet att utnyttja å-miljön och skapa en god levnadsmiljö vilket hade gynnat en möjlig gentrifieringsprocess.

I exemplet Kvillebäcken så beskriver Thörn hur området stigmatiseras svartmålas i media för att argumentera för sanering. Industrimiljöer och arbetarbostäder målas ofta upp som något smutsigt och omodernt. Thörn menar att området övertogs med rivningarna och det

⁷⁸ Andersson (2016). Sid 173.

⁷⁹ Andersson (2016). Sid 61.

⁸⁰ Andersson (2016). Sid 173.

ekonomiska övertagandet men själva processen började med hur man marknadsförde området och ändrade allmänhetens uppfattning genom begrepp så som "Gazaremsan" och "brokigt".⁸¹ Hur mycket präglas vår egen uppfattning om stadsdelar och miljöer av liknande konstruerade uttryck? Haga och Gårda är båda områden som ofta uppfattas som "äka Göteborg", autentiska och "gammalt och fint". Detta är något som Holmberg tar upp, hur Haga har blivit "Gamla fina Haga" från något som endast var gammalt, fult och nergånget. Inte lika många är intresserade av att bevara gamla industri- och lagerlokaler som Östra Kvillebäcken bestod av. Detta kan även utläsas i Gamla stan där man tidigare har övergett stadskärnan på grund av den gamla eftersatta levnadsmiljön och andra rådande ideal, idag uppskattas på grund av sin ålderdom, småskaliga miljö och autenticitet.

En aspekt är de halvkommunala bolagen som har fått i uppdrag att förvalta, men också har privata aktörer att ta hänsyn till. Problematik har då uppstått med den befintliga bebyggelsen och befolkningen när hänsyn inte tas till dem, så som i Östra Kvillebäcken och Haga. De inblandade aktörerna har inte visat något intresse av att rusta upp det befintliga i områdena då det anses vara mer gynnsamt att riva och bygga nytt.

Thörn skriver om Östra Kvillebäcken hur området begränsas för utveckling genom tillfälliga hyresavtal och bygglov och att detta hindrade området att ta sig framåt samt skapade ett räntegap.⁸² Detta kan man även avläsa i Gårda hur kvarteren Eken och Cedern länge överlevde med rivningskontrakt och man skapar ett slags limbo i bostäderna när hyresgästerna inte fick veta hur länge de skulle kunna bo kvar och aldrig slå sig till ro. Flera av lägenheterna saknar fortfarande egen toalett och dusch och endast enklare åtgärder så som ommålning är möjlig utefter detaljplanen. Frågan är om aktörerna väntar på att förfallet ska eskalera tills det inte längre är hållbart att bevara och man har då lösgjort värdefull central mark att bygga på.

Både Haga och Gårda har präglats av föreningar så som boendeföreningar, Gamla Hagapojkar/ Hagaflickor, Gamla Gårdapojkar/ Gårdaflickor och även ockupanter. Detta tyder på att områdena har en befolkning som är djupt förankrade i stadsmiljön och har en stark koppling till områdena. Även Östra Kvillebäcken hade verksamheter som funnits i området i

⁸¹ Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 183.

⁸² Holgersson & Thörn (red.) (2014). Sid 183.

decennier som kämpade för att få finnas kvar i området men till slut fick man ge efter på grund av påtryck från de exploaterande krafterna.

Sammanfattning

4. Vad för bakgrund utgör grunden för en gentrifieringsprocess av kulturhistoriska stadsmiljöer?
5. Har Gårda gentrifieras?
6. Vilka konsekvenser har en gentrifieringsprocess haft på den kulturhistoriska bebyggelsemiljön?

Exempelområden

Så vad för bakgrund utgör grunden för en gentrifieringsprocess av kulturhistoriska stadsmiljöer? Både konsumtionsförklaringar och produktionsförklaringar är relevanta inom diskursen. Områden som Haga har präglats tydligt av konsumtionsförklaringar vilket visar sig i att en samhällsförändring skedde i form av en Socialdemokratisk regering ville öka levnadsstandarden i arbetarområden vilket ledde till stora rivningar av området. Enligt Clays modell kan man uppleva att Haga har till viss del genomgått alla steg i en gentrifieringsprocess, standarden har ökat, upplevs som medelklassområde samt har ett annat utbud av service idag. Till exempel på steg ett i modellen så utförde man med egna medel mindre renoveringar på fastigheterna under ”Operation provsanering”.

Produktionsförklaringar kan ses i områden som Östra Kvillebäcken där ett räntegap uppstod och stängdes med hjälp av ett gentrifierat nytt bostadsområde. Östra Kvillebäcken har enligt Clays modell genomgått alla stadier och har idag inte kvar några spår av sin tidigare bebyggelse. De tidigare verksamheterna är bortsuddade och området präglas idag av den nya befolkningen och deras behov. I Gamla stan uppstod också ett räntegap enligt produktionsförklaringar på grund av brist på underhåll, till skillnad från de andra områdena har dock Gamla stan fått behålla stor del av sin bebyggelse. Gamla stan är svårare att placera in i Clays modell men vissa likheter kan utpekas så som att hyrorna och värdet på fastigheter har ökat samt att kontor och service utgör en stor del av fastigheterna.⁸³

I exemplet Östra Kvillebäcken så ser vi hur halvkommunala bolag satsar på att exploatera hela området innan området ens har fått en detaljplan. Det fanns inte i deras planer några kulturhistoriska värden eller miljöer som får plats. När Gårda nu genomgår

⁸³ Se bilaga 8.

områdesförändring och inom snar framtid ska få nya detaljplaner så är det viktigt att man tar hänsyn till den befintliga miljön och dess kulturhistoriska värden. Dessa värden är något som kan komma att bli en resurs för hela området samt kommunen. Och bli ett praktexempel hur exploatering och utveckling kan samspela med platsidentiteten och områdets historia.

Gårda

I en gentrifieringsprocess är Gårda ett område men en stor blandning av olika miljöer.

Området är sammansatt av olika epoker, användningsområden och samhällsbehov vilket gör att man inte kan dra hela stadsdelen över en kam. Detta skapar en kulturhistoriskt intressant miljö med hög läsbarhet. Inom området kan man dock läsa av vissa punkter inom en gentrifieringsprocess så som att ett stort antal av de tidigare boende har undanträngts, troligtvis succesivt genom rivningskontrakt, saneringar av bostadsområden, eliminering av andrahandskontrakt och brist på underhåll. Detta kan man ana är till stor del på grund av en bristande beslutsamhet inom kommunen och deras planeringsprocess vilket har lett till att detaljplanerna idag är förlegade och inte är anpassade till områdets verksamhet. Husen har förnekats underhåll och bygglov vilket har skapat ett räntegap.

För att utgå från Philip Clays 4-steps modell så kan man notera att Gårda, åtminstone de Norra delarna av Gårda som består av kontorsbebyggelse har genomgått en kraftig gentrifiering i form att de tidigare enklare bostadshusen har rivits och gjort plats för privata investerare och kontorsmiljöer. Invånarna i Södra Gårda har till stor del tagit till egna medel för att lyfta området och skapa en god boendemiljö vilket kan kopplas till det första steget i Clays modell. De norra delarna av Gårda har präglats till större del så att det ursprungliga idag inte kan avläsas. Den tidigare befolkningen trängdes då undan för att ge plats åt ett annat sorts område. Många av de äldre invånarna från tiden då man sa att man bodde "på Gårda" har idag flyttat. Liknande konsumtionsförklaringar som Haga kan upplevas i Gårda när området som till stor del bestod av boendemiljöer omvandlades till ett kontorsområde för att uppfylla ett nytt samhällsbehov. Majoriteten av Gårdas historia har bestått av produktion och tillverkning, detta behov av fabrikslokaler skiftades vilket syns i bebyggelsen som idag strävar efter att uppfylla ett annat samhällsbehov.

Landshövdingehusen i de södra delarna har till stor del kvar lämnats orörda men exploateringsplaner kan snart vara aktuella med den kommande detaljplanen. Gårdaskolan har bibehållit sin nuvarande funktion i många år men står också inför förändring, trots att fastigheten kommer att säljas med krav så är det svårt att förutspå vad den kommande försäljningen kommer att innebära för platsen och dess brukare.

Har Gårda gentrifieras? Svaret är till viss del ja, men området håller samtidigt kvar i några av sina äldre delar så som billiga lägenheter, föreningsliv, och utrymme för kulturell utövning.

Men dessa aspekter kan komma att ligga i konflikt i processen att skapa en bättre levnadsmiljö i stadsdelen, eller bli en resurs inför kommande förändringar.

Källförteckning

Tryckta källor och litteratur

Andersson, Roger (2016). Boken om Gårda: försvunnen arbetarstadsdel. Göteborg: A-Script Förlag.

Göteborgs stad, Stadsledningskontoret (2018). *Stadsutveckling Evenemangsområdet- med upplevelse i centrum*. Plan och byggprojekt. <https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmateriet-och-planarbete/kommunens-planarbete/plan--och-byggprojekt?uri=gbglnk%3A%2Fpage.bb7386fd-1152-47cb-9da4-d06bd7780a77&stadsutveckling=09D1A5A8453F964AC125808A0041E372> (Hämtad- 2021-05-03).

Göteborgs stad (2021) *Gårda – Stadsutveckling Göteborg – Göteborgs Stad, 2021-02-25*. Available at: <https://stadsutveckling.goteborg.se/garda> (Hämtad: 2021-03-15).

Göteborg stad, Byggnadsnämnden (2016–2018). *Program för Gårda inom stadsdelarna Gårda, Heden och Stampen*. Göteborg. Sid 7.

Haga företagförening, Göteborgslokaler (2021). *Haga Shopping*. <https://www.hagashopping.se/> (Hämtad: 2021-05-16).

Hammami, Feras. & Uzer, Evren (2018), "Heritage and resistance: irregularities, temporalities and cumulative impact", *International Journal of Heritage Studies*, vol. 24, no. 5, pp. 445-464.

Holgerson, Helena & Thörn, Catharina (red.) (2014). *Gentrifiering*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Lees, Loretta, Slater, Tom & Wyly, Elwin (2007). *Gentrification*. New York & London: Routledge.

Lönnroth, Gudrun & Nyberg, Gudrun (2019). *Stadsbilden: hus och utomhus*. Stockholm: Carlssons

Lantmäteriet. Min karta. <https://minkarta.lantmateriet.se/>.(Hämtat: 2021-05-19).

Mats & Arne Arkitektkontor AB (2017). *Gårda, kulturmiljöutredning i programskede*. Göteborg. Sid 4–8.

Magnusson, Lars (2014) *Sveriges ekonomiska historia*. 5. uppl. Lund: Studentlitteratur

Martins Holmberg, Ingrid (2006) *På stadens yta. Om historiseringen av Haga*. Institutionen för kulturvård.

Nilsson, Victoria & Malm, Emma (2014) *Medborgardeltagande i stadsplanering- En fallstudie av Södra Gårda*. Göteborgs Universitet: Institutionen för ekonomi och samhälle, kulturgeografi. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/36111> (Hämtad: 2021-04-15).

Nationalencyklopedin, gentrifiering.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/gentrifiering> (hämtad 2021-05-20)

Ranby, Henrik (2015). Kommunal kulturmiljövård och gentrifiering – erfarenheter från Höganäs kommun 1989–2014. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, (70), 81–99.

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-436794>.

Smith, Laurajane (2006). *Uses of heritage*. New York: Routledge

Stadsholmen (2015). *Perseus 10, Köpmanbrinken 4, Köpmantorget 1*. Faktablad. Stockholm: Stockholm Stadsmuseum, Stockholms stad, Stadsholmen.

<https://www.stadsholmen.se/fastigheter/perseus-10/> (Hämtad: 2021-05-03).

Stadsbyggnadskontoret, Kulturförvaltningen/ Stadsmuseet, Lönnroth, Gudrun (red) (1999). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg, ett program för bevarande*. Del II. Göteborg: Joe Brig Art AB. Sid 196-200.

Stadsutveckling Göteborg (2021). *Ullevimotet/ Citygate och Kineum*. Göteborgs stad.

<https://stadsutveckling.goteborg.se/projekt/ullevimotet/> (Hämtad 2021-05-03).

Thörn, Håkan (2013). *Stad i rörelse: Stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania*. Stockholm: Atlas akademien.

VisitStockholm, Stockholm Business Region, Sockholms Stadshus AB. *Attraction: Gamla Stan*. <https://www.visitstockholm.com/o/gamla-stan> (Hämtad: 2021-05-16).

Västrafik. Reseplanering. <https://www.vasttrafik.se/reseplanering/> (Hämtad: 2021-05-18).

Stockholm stad (2020) *Regler för trafik i Gamla stan*. <https://tillstand.stockholm/tillstand-regler-och-tillsyn/transporter/regler-for-trafik-i-gamla-stan/> (Hämtad: 2021-05-30).

Yousuf, Etezaz (2021). *Klart: staden säljer ut anrika huset i Gårda*. Göteborgs-Posten. 1a Maj. <https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/klart-staden-s%C3%A4ljer-ut-anrika-huset-i-g%C3%A5rda-1.45852505> (Hämtad: 2021-05-20).

Yousuf, Etezaz (2021). *Vindslägenheter i Gårdahuset ratas – kan bryta mot lagen*. Göteborgs-Posten. 12e februari. <https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/vindsl%C3%A4genheter-i-g%C3%A5rdahuset-ratas-kan-bryta-mot-lagen-1.41235618> (Hämtad: 2021-05-16).

Yousuf, Etezaz, Janson, Ingela (2021). *Gårdaskolan kan rivas – eller upprustas för miljoner*. Göteborgs-Posten. 23 januari.

<https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/g%C3%A5rdaskolan-kan-rivas-eller-upprustas-f%C3%B6r-miljoner-1.40269337> (Hämtad: 2021-05-10).

Otryckta källor

Stockholms stadsarkiv, Liljeholmskajen

Stockholms fastighetskontor. (1963). *Projekthandlingar rörande sanering av Gamla stan 1970–1980-tal*. Stockholm: Volym F8e:218. SE/SSA/0041/F/F8/F8e/218

Muntliga källor

Anonym informant, verksam i Gårdaskolan. 2021-05-19.

Henrik Levin, Avdelningschef Samhällsbyggnad. Enskild intervju 2021-05-07.

Laurits, Filip: boende i Gårda, styrelsemedlem i Gårda boendeförening, ordförande i Fasad. Enskild intervju 2021-05-02.

Viveca Risberg projektledare för program för Gårda. Enskild intervju 2021-05-12.

Illustrationsförteckning

Omslagsbild: Vy från Åvägen, Gårda. Foto av Olivia Halldin, 2021-05-19.

Figur 1 Gamla Stan, Stockholm, kartmaterial hämtat från Lantmäteriet, 2021-05-31.....	20
Figur 2 Östra Kvillebäcken, Göteborg, kartmaterial hämtat från Lantmäteriet, 2021-05-31.....	21
Figur 3 Haga, Göteborg, kartmaterial hämtat från Lantmäteriet, 2021-05-31.	23

Bilagor

Bilaga 1: Semistrukturerad kvalitativ intervju med representanter inom sitt område.

Filip Laurits, invånare i Gårda, styrelsemedlem i Gårda boendeförening, grundare av föreningen Fasad.

Får jag spela in intervjun? Och använda ditt namn i uppsatsen?

-Vad är Fasad? Och vad drev dig att starta det?

-Varför bor du i Gårda?

-Hur upplever du att Gårda har förändrats sedan Fasad startade? Boende, verksamheter osv...

-Vad anser du vara Gårdas kulturhistoriska värden?

-Vilka bor i Gårda idag?

-Hur tror du det kommande planerna kommer att påverka Gårda? Evenemangsområdet, Ullevimotet osv.

-Riskerar Gårda att bli gentrifierat?

-Hur ser Gårdas framtid ut?

Viveca Risberg projektledare för program för Gårda

-Får jag spela in intervjun?

- Skulle du kunna beskriva Gårda?

-Vad utgör Gårdas kulturhistoriska värden?

-Vilka konsekvenser hade en möjlig gentrifiering inneburit för Gårda och dess värden?

Fördelar och nackdelar.

-Hur ser du på det planerade Evenemangsområdet? Hur kommer det att påverka området omkring och de boende?

-Samt Gårda Vesta.

-Kommer Gårda att gentrifieras?

-Hur ser Gårdas framtid ut? Hur kan området komma att förändras?

Henrik Levin, Avdelningschef Samhällsbyggnad

-Får jag spela in intervjun?

-Vad innebär evenemangsområdet?

-Vad är ert mål med området? Vad vill ni uppnå?

-Hur är er syn på området Gårda?

-Har ni i planeringsprocessen anpassat er till områdets kulturhistoriska miljö? I så fall Hur?

-Hur tror du att Gårda/ kulturhistoriska miljöer kommer att påverkas av Evenemangsområdet?

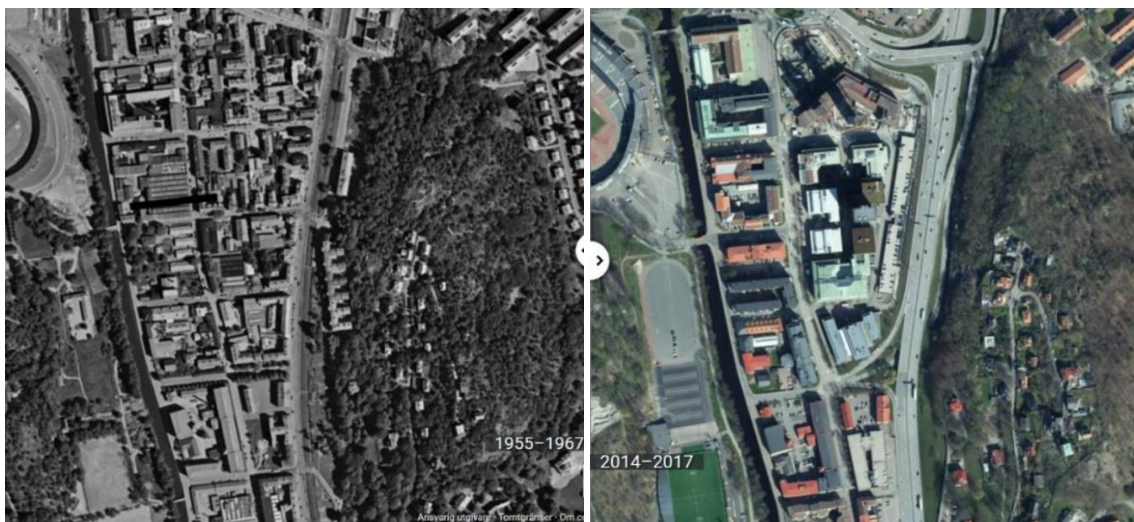
Bilaga 2:

Ingång Haga Nygata. ⁸⁴

Bilaga 3:

⁸⁴ Foto av Olivia Halldin, 2021-05-20.

Jämförelsebild: flygbild över Gårda, ca 1960 & ca 2015.⁸⁵

Bilaga 4:

Jämförelsebild: Flygfoto över Södra Gårda, ca 1960 & ca 2015. Kv Eken och Cedern har delats på grund av motorvägens utbredning.⁸⁶

⁸⁵ Eniro, historiska flygfoton. (Hämtad: 2021-05-15)
<https://kartor.eniro.se/?c=57.971337,11.306305&z=10&l=historic>

⁸⁶ Eniro, historiska flygfoton. (Hämtad: 2021-05-15)
<https://kartor.eniro.se/?c=57.971337,11.306305&z=10&l=historic>

Bilaga 5:

Skyskrapor under uppbyggnad vid Ullevimotet.⁸⁷

Bilaga 6:

Gårdaskolan, vy från motorvägen.⁸⁸

Bilaga 7:

⁸⁷ Foto av Olivia Halldin, 2021-05-19.

⁸⁸ Foto av Olivia Halldin, 2021-05-19.

Karta över Gårda med utmarkerat:

Blå: Evenemangsområde.

Röd: Kvarteren Eken och Cedern.

Gul: Nybyggnationer, Ullevimotet.

Bilaga 8:

Port i Gamla stan.⁹⁰

⁸⁹ Lantmäteriet. Min karta. (Hämtat: 2021-05-25) <https://minkarta.lantmateriet.se/>.

⁹⁰ Foto av Olivia Halldin. 2021-05-03.